

واکاوی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی لیپمن در مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی

فهیمة مسلمی^{۱*}، جابر افتخاری^۲، رضاعلی نوروزی^۳

پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۸/۲۹۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۴

چکیده

آموزش برای فکوروری نیازمند مراقبت از نحوه اندیشیدن است که از آن با تفکر مراقبتی یاد می‌شود. این تفکر ترکیبی از احساس و عقلانیت است و به کودکان کمک می‌کند تا یک نظام ارزشی دقیق ایجاد کنند. علی‌رغم اهمیت فزاینده و بنیادی تفکر مراقبتی و نیاز به محتوا برای آموزش آن، با کمبود محتوای مناسب و کم‌توجهی به این بعد از تفکر فلسفی مواجه هستیم. لذا هدف پژوهش حاضر تحلیل کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی براساس مؤلفه‌های تفکر مراقبتی به‌منظور استفاده در حلقه کندوکاو فلسفی است. به این صورت که داستان‌های این کتاب و تمرین‌های پیشنهادی پایان آن‌ها براساس حضور یا عدم حضور مؤلفه‌های تفکر مراقبتی (تفکر ستایشی، تفکر عاطفی، تفکر هنجاری، تفکر فعال و تفکر همدلانه) مورد تحلیل قرار گرفته است. این پژوهش از روش تحلیل محتوای قیاسی و روش نمونه‌گیری هدفمند سود برده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که اگرچه در چند داستان از کتاب تحلیل شده به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی پرداخته نشده است اما در مجموع حضور این مؤلفه‌ها در اکثر داستان‌ها مشهود است. به این صورت که مؤلفه‌های تفکر هنجاری، عاطفی و ستایشی و از ظرفیت مناسبی و حضور غنی و پرمایه‌ای برخوردار بوده و مؤلفه‌های تفکر فعال و همدلانه نسبت به دیگر مؤلفه‌ها از غنای کمتری برخوردار بوده‌اند. لذا با استفاده از این داستان‌ها در حلقه‌های کندوکاو فلسفی می‌توان به تقویت و پرورش تفکر مراقبتی در کودکان کمک نمود.

واژگان کلیدی: تفکر مراقبتی، تحلیل محتوا، کودکان، داستان‌های فکری.

مقدمه

امروزه گستره وسیعی از قابلیت‌ها و مهارت‌های فکری به‌منظور آماده‌سازی کودکان برای آینده‌ای پیش‌بینی‌ناپذیر مورد نیاز است و فکوروری به‌عنوان مهم‌ترین مهارت قرن بیست‌ویکم به افراد کمک می‌کند که تبلیغات را شناخته و طعمه آن نشوند، پیش‌فرض‌های ضمنی بحث را تحلیل کنند، فریب‌های عمدی را بشناسند، اعتبار منبع اطلاعات را بررسی و درباره مشکلات و

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

* نویسنده مسئول: FahimeMoslemi@edu.ui.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران JaberEftekhari@edu.ui.ac.ir

۳. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. r.norouzi@edu.ui.ac.ir

تصمیم‌ها به بهترین وجه ممکن بیندیشند (کوپر و همکاران^۱، ۲۰۰۷، ص. ۲۷۳). در این راستا برنامه فلسفه برای کودکان (فبک) از جمله برنامه‌های آموزشی است که با تمرکز بر همه ابعاد تفکر طراحی شده است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۵، ۳۵). این برنامه محیطی را فراهم می‌کند که کودکان قضاوت و تفکر عمیق داشته و دقت کردن درباره مسائل اطرافشان را بیاموزند (محمدی و برخورداری، ۱۳۹۵). با این وجود در نظام آموزشی ایران دانش‌آموزان به منظور کسب نمره خوب مطالب را حفظ می‌کنند و این نوع آموزش برای انجام دادن کاری متفکرانه بی‌فایده است (الله کرمی و زارعی‌زوارکی، ۱۳۹۳). در این راستا آموزش برای تفکر صحیح نیازمند مراقبت از نحوه اندیشیدن است که از آن با تفکر مراقبتی یاد می‌شود که در شاخه‌های مختلف فلسفه چون اخلاق، زیبایی‌شناسی و معرفت‌شناسی ریشه دارد (قاندی، ۱۳۹۵، ۱۷۰). درحقیقت تفکر مراقبتی مهارت پیوندزدن میان اندیشه و عاطفه است (فیشر^۲، ۲۰۰۵) و به دلیل یکپارچگی قلب و مغز بهره‌گیری از ظرفیت‌های عقلانیت را به حداکثر می‌رساند (هدایتی، ۱۳۹۷).

لیپمن در تعریف تفکر مراقبتی بیان می‌کند: «مراقبتی اندیشیدن به معنای اخلاقی اندیشیدن و به‌عنوان یک عضو فعال در جامعه با در نظر گرفتن ارزش‌های خوب متداول اندیشیدن است. تفکر مراقبتی وابسته به روابط انسانی است و بیشترین تأکید را بر درونی‌سازی ارزش‌ها دارد و سایه آن بر دیگر مهارت‌های تفکر فلسفی یعنی تفکر نقاد و خلاق نیز دیده می‌شود. درحالی‌که کمتر از بقیه مورد توجه قرار گرفته است» (دیوی^۳، ۲۰۱۲، شارپ^۴، ۲۰۰۷ و لیپمن^۵، ۲۰۰۳). این تفکر به ارزش‌های مستتر در امور توجه می‌کند و به چرایی ارزشمندی یک امر و تاثیر ارزش‌ها در قضاوت‌ها و تصمیمات اخلاقی اهمیت می‌دهد (حمیدی، امام‌جمعه و نامی، ۱۳۹۹). لیپمن (۲۰۱۱) بر اهمیت پرورش تفکر مراقبتی در کودکان به‌عنوان تنها عاملی که آن‌ها را برای قضاوت‌های بهتر و زندگی کیفی بهتر آماده می‌کند، تأکید می‌ورزد. بنابراین اگر بخواهیم کودکان به شهروندانی مسئول و با مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی تبدیل شوند، نیازمند پرورش و رشد تفکر مراقبتی آن‌ها هستیم. در این زمینه شواهد علمی فراوانی در تأیید آموزش اخلاق مراقبت در سنین پیش از مدرسه وجود دارد و با تأکید نظریه هال و گزل^۶ (۱۹۴۵) بر رشد توانایی همکاری و درک حقوق دیگران در ارتباط با اطرافیان می‌توان نشان داد که توانایی لازم برای آموزش عمیق تفکر مراقبتی وجود دارد (هدایتی، ۱۳۹۶). بنابراین یادگیری شامل تربیت احساسات و عواطف برای رشد ظرفیت مراقبت است و بدون چنین رشدی افراد انسانی توسعه نمی‌یابند، زیرا ارزیابی خوب و درست نیازمند مراقبت است و بدون مراقبت نمی‌توان برای عملکردن برانگیخته شد (شارپ، ۲۰۱۴). در نتیجه کودکان اموری را که با آن‌ها به تفکر دقیق و روشن هدایت می‌شوند، مغتنم شمرده اما نه به این معنا که تفکر آن‌ها باید بدون شور و شوق یا فاقد احساس عاطفی باشد، زیرا وقتی موضوع تفکر علاوه بر انتقادی بودن، خوشایند و توأم با احساس عاطفی و دلسوزی است، می‌توانند درباره مسائل مورد علاقه خود بهتر فکر کنند (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷).

لیپمن محتوای مناسب برای پرورش تفکر کودکان را بهره‌گیری از داستان می‌داند. جوامع سنتی نیز به‌منظور آماده‌کردن نوجوانان برای زندگی در بزرگسالی و انتقال ارزش‌های اخلاقی از ادبیات استفاده می‌نمودند و اسطوره‌ها و افسانه‌ها مقدمه‌ای برای طرح پرسش‌های فلسفی به حساب می‌آمدند (کریمی و خسرونژاد، ۱۳۸۱). برنامه فلسفه برای کودکان از داستان به‌مثابه محرک و ابزاری برای آموزش تفکر بهره می‌گیرد، زیرا داستان همزمان حافظه، عاطفه و تخیل فرد را درگیر می‌کند و ابزاری مناسبی برای ایجاد انگیزه به حساب می‌آید. داستان پایه اصلی تفکر و ارتباط محسوب می‌شود و نقش غیرقابل انکاری در دوران کودکی و کل زندگی انسان دارد و در برنامه فلسفه برای کودکان نیز مهم‌ترین منبع آموزشی به حساب می‌آید (فیشر، ۱۳۹۲ و باقری‌نوع‌پرست، ۱۳۹۴). اغلب داستان‌های مورد استفاده در حلقه‌های کندوکاو ترجمه داستان‌هایی است که در کشورهای دیگر تالیف شده‌اند و استفاده

1. Cooper et al.
2. Fisher
3. Davey
4. Sharp
5. Lipman
6. Hal and Ghazal

از این کتاب‌ها به‌منزله نادیده‌گرفتن تفاوت در فرهنگ‌ها، ارزش‌ها و مسائل جوامع مختلف تلقی می‌شود (عظمت‌دارفرد، ۱۳۹۶، ص. ۶). در این زمینه خسرونژاد بر این باور است که داستان‌های کودکان تحت تاثیر ویژگی‌های فرهنگی و بومی جامعه قرار دارد (خسرونژاد، ۱۳۸۲، ص. ۱۳۲). در این زمینه مؤلفان کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی بر این باورند که این کتاب با لحاظ نمودن ویژگی‌های بومی و فرهنگی جهت استفاده در حلقه کندوکاو فلسفی تالیف شده است. از این‌رو پژوهش حاضر با تحلیل کتاب «مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶» براساس مؤلفه‌های تفکر مراقبتی بر این می‌باشد که حضور یا عدم حضور مؤلفه‌های تفکر مراقبتی را در این داستان‌ها مشخص نموده و به این پرسش پاسخ دهد که آیا می‌توان از داستان‌های این کتاب به‌عنوان محرک در حلقه‌های کندوکاو فلسفی به‌منظور پرورش و تقویت تفکر مراقبتی در کودکان استفاده نمود؟

مبانی نظری

فلسفه برای کودکان^۱ (فیک)^۲ برنامه‌ای نظام‌مند به‌منظور تربیت عقلانی دانش‌آموزان است که در آن ضمن توجه به بعد پرورش عقلانیت و خردورزی، ابعاد و اهداف تربیتی دیگری را هم‌سو با آن دنبال می‌کند (یاری‌دهنوی، ۱۳۹۴: ۱۵). بنیان‌گذار این برنامه لیپمن، مدرس فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه کلمبیا ایالت نیوجرسی بود که اواخر دهه ۱۹۶۰ با مشاهده دختر ۱۰ تا ۱۱ ساله خود و برخی از هم‌سالان او متوجه شد که کودکان در این سن برای حل مسائل میان‌فردی قادر به تفکر منطقی و همراه با استدلال نیستند. لیپمن با آگاهی از نظریه‌های رشد مرحله‌ای فکر می‌کرد فرزندش هنوز به مرحله رشد شناختی مناسب برای استدلال‌های انتزاعی و منطق صوری نرسیده است، اما با مشاهده اختلافات و درگیری‌های دانش‌جویان و مسئولان آموزشی دانشگاه متوجه شد این مهارت فکری حتی با ورود به مراحل بالای رشد شناختی و عقلانی بهبود نیافته و چه‌بسا پیچیده و غامض‌تر شود. از این‌رو تلاش‌های تخصصی برای آموزش مهارت‌های استدلالی، داوری و قضاوت در بزرگسالی بیش از آن که به تربیت و پرورش سبک فکری درست دامن بزند، به ترمیم و اصلاح سبک فکری موجود منجر می‌شود و می‌توان گفت پرورش این مهم باید از دوران کودکی آغاز شود (هدایتی، ۱۳۹۴: ۱۳ و ۱۴).

در این برنامه تربیتی تفکر صحیح به‌صورت گفت‌وگو در حلقه کندوکاو حاصل می‌شود و گفت‌وگو از پرسشی که برخاسته از یک داستان باشد و به حیرت کودکان منجر شود، آغاز می‌شود. همچنین کودکان در حلقه کندوکاو موضوعات پیچیده را به مسائل قابل فهم، استدلال‌پذیر و امری مبتنی بر مشارکت افراد تبدیل نموده و با حضور در کلاس‌های فلسفه برای کودکان می‌آموزند که پیشرفت آن‌ها در گرو رشد و پیشرفت اجتماعشان است (توکلی یرکی، صافیان، قائدی و اردلانی، ۱۴۰۲، ۱۱۰). پس تفکری که از حلقه کندوکاو حاصل می‌شود از روند کندوکاو پرسش کرده و به آن وضوح می‌بخشد (اسپلیتر^۳ و شارپ، ۱۳۹۶: ۱۵۶). این برنامه جهت درگیر کردن کودکان و نوجوانان با پرسش‌های جدی و مهم زندگی که تفکر مراقبتی در آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است در کنار تفکر انتقادی و خلاق مسیر فکرپروری را برای کودکان و نوجوانان ترسیم و پایه‌ریزی نموده است (قائدی، ۱۳۹۵، ص ۱۷۰). تفکر مراقبتی به‌عنوان یکی از ابعاد تفکر در برنامه فلسفه برای کودکان متضمن تقویت فضیلت اخلاقی است (جیجاری، می‌ری و پسو^۴، ۲۰۱۲) و در حوزه‌های مختلف فلسفه چون اخلاق و معرفت‌شناسی ریشه دارد که با دانش، نیکی و حقیقت هم‌مسیر است (قائدی، ۱۳۹۵، ص ۱۷۰).

این تفکر در سال ۱۹۹۴ برای نخستین بار توسط لیپمن در ششمین کنفرانس تفکر در بوستون مطرح شد (پل^۵، ۲۰۰۲، ص. ۲۰۰۲) و در سال ۲۰۰۳ در ویرایش دوم کتاب تفکر در آموزش و پرورش به‌تفصیل به توصیف مهارت تفکر مراقبتی و مؤلفه‌های آن پرداخت.

1. Philosophy for children
2. P4C
3. Splitter
4. Juujarvi, Myyry & Pessu
5. Pohl

اگرچه این بعد از تفکر نسبت به دیگر ابعاد تفکر فلسفی قدمت بیشتری دارد اما توجه کمتری به آن مبذول داشته‌اند (دیوی^۱، ۲۰۱۲، ص. ۱۴). دلیل این کم‌توجهی به خصوص در حوزه آموزش و پرورش را می‌توان ناشی از عدم شناخت جامع، دقیق و کافی از این تفکر نسبت به دو مهارت فکری دیگر دانست. در صورتی که اهمیت این بعد از تفکر نسبت به سایر ابعاد نه تنها کمتر نبوده و تاثیر این شیوه فکری ارزشمند در قضاوت و داوری ما به اندازه تفکر انتقادی و خلاق و حتی بیش از آن‌هاست (شارپ^۲، ۲۰۰۷، ص. ۲۴۹). از این رو پیشگامان برنامه فلسفه برای کودکان معتقدند که سایه این تفکر همواره بر دیگر مهارت‌های تفکر فلسفی دیده می‌شود و حتی برای پرورش تفکر انتقادی و خلاق که مد نظر لیپمن است، می‌بایست تفکر مراقبتی پیش از تفکر انتقادی و خلاق در حلقه کندوکاو لحاظ شود (دیوی، ۲۰۰۵، ص. ۵۲ و شارپ، ۲۰۰۷، ص. ۲۴۵).

هدایتی (۱۳۹۶) خاستگاه تفکر مراقبتی را حتی پیش از ظهور تفکر انتقادی و برگرفته از رویکرد اخلاق مراقبتی گیلیگان^۳ (۱۹۸۲) و تربیت مراقبتی نودینگز^۴ (۱۹۸۴) می‌داند. نودینگز نگرشی رشدگرا به مفهوم مراقبت داشته که با دیدگاه هیجانی و عاطفی مراقبت متفاوت است و منظور از مراقبت در تفکر مراقبتی برقراری ارتباط عاطفی دوستانه یا حالت هیجانی نیست بلکه اهمیت و عطف توجه به ایده‌های فکورانه است (دیوی، ۲۰۰۵، ص. ۲۶ و شارپ، ۲۰۰۷، ص. ۱۷). در واقع می‌توان گفت تفکر در خلأ عاطفی شکوفا نمی‌شود و مستلزم داشتن هدف و نیروی محرک یعنی همان عواطف و هیجانات است (فیشر، ۲۰۰۵، ص. ۲۸). لذا تفکر مراقبتی با تعیین حدود روابط در حلقه کندوکاو سبب اعتمادسازی و جلب نظر دانش‌آموزان و درنهایت مراقبت از فرایند پژوهش می‌شود که از این نظر از عوامل مؤثر در پرورش عواطف شناخته می‌شود (کم^۵، ۲۰۱۴، ص. ۱۲۱۵).

پیشینه پژوهش

در این راستا پژوهش‌های مختلفی در زمینه تفکر مراقبتی انجام شده است که به آن‌ها پرداخته می‌شود. رحیم‌زاده، صمدی و انصاریان (۱۴۰۲) در پژوهشی بیان نمودند که در آموزش تفکر مراقبتی با حجم زیادی از مطالب و محتوا سر و کار داریم که بومی نشده است و نیاز است با بومی‌سازی برخی از محتواها و نیز تأمل بیشتر و مبنایی‌تر بر غایت این آموزش، ضمن بهره‌بردن از ویژگی‌های بسیار مثبت تفکر مراقبتی، سویه‌های اخلاقی این نوع از تفکر را مضاعف کنیم. توکلی یرکی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی دریافتند که می‌توان آیاتی از قرآن را که حاوی مفاهیم مثبت اندیشی و تفکر مراقبتی است، به روش اجتماع‌پژوهی و از طریق برنامه تربیتی لیپمن به منظور آموزش تفکر صحیح و تقویت نگرش مثبت برای کودکان و نوجوانان ایرانی مورد استفاده قرار داد. توکلی، صافیان، قائدی و اردلانی (۱۴۰۱) در پژوهشی نقش داستان موسی و خضر را در آموزش تفکر مراقبتی بررسی کردند و به این نتیجه دست یافتند که این داستان در پرورش تفکر مراقبتی در کودکان سودمند است. یافته‌های پژوهش یوسفی و ناجی (۱۴۰۱) نشان داد که حکایت‌های کلیله و دمنه از قابلیت ادبی، فلسفی و روان‌شناختی برخوردار است و با بازنویسی آن به زبان معیار می‌توان به منبع بسیار خوبی برای استفاده مربیان در کلاس‌های آموزش تفکر فلسفی دست یافت. حیدری‌نسب و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی دریافتند که برخی رخدادهای داستان، حیرت و پرسشگری نوجوان را برمی‌انگیزاند که سبب آموزش غیر مستقیم تفکر فعال و ارزش‌گذار در پی این حیرت و پرسشگری به نوجوان می‌شود. یافته‌های پژوهش افتخاری و همکاران (۱۴۰۱ الف) نشان داد که در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه مؤلفه تفکر قدردان بیشترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت و مؤلفه تفکر عاطفی کمترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده‌اند. افتخاری و همکاران (۱۴۰۱ ب) در پژوهشی نتایج نشان دادند که در در محتوای برنامه درسی قصدشده پایه ششم دوره ابتدایی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه تفکر فعال و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه تفکر عاطفی است. پژوهش حمیدی، امام‌جمعه و نامی (۱۳۹۹) نشان داد که آموزش فلسفه‌ورزی بر رشد تفکر مراقبتی دانش‌آموزان تاثیر مثبت و معناداری می‌گذارد. یافته‌های

1. Davey
2. Sharp
3. Gilligan
4. Noddings
5. Cam

پژوهش رحیم‌زاده، صمدی و انصاریان (۱۳۹۹) حاکی از آن بود که حوزه آموزش فلسفه برای کودکان بستر مناسب رشد تفکر مراقبتی است. نتایج پژوهش کوهی‌اصفهانی و کشاورز (۱۳۹۸) نشان داد در قرآن کریم موارد متعددی از مصادیق عینی تفکر مراقبتی وجود دارد که اهتمام به آن‌ها در فرایند تربیت دانش‌آموزان می‌تواند منجر به تقویت ابعاد مختلف تفکر مراقبتی شود. همچنین عابدی و همکاران (۱۳۹۷) نشان دادند که وجود انواع تفکر مراقبتی می‌تواند به پرورش توانایی‌های مربوط به هوش هیجانی کمک کند. عظمت‌دارفرد و قائدی (۱۳۹۶) در پژوهشی دریافتند که داستان‌های طنز ادب فارسی به دلیل برخوردار بودن از مؤلفه‌هایی چون تفکر فعال و تفکر هنجاری در بعد تفکر مراقبتی زمینه مناسبی را به‌منظور پرورش تفکر فلسفی فراهم می‌آورند.

بویراز^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی به بررسی مناسب بودن رویکرد فلسفه برای کودکان برای یادگیری پرداخت و به مفاهیم فلسفی تاثیرگذار شامل: قانون، مسئولیت، مجازات، دوستی، احترام، ارتباط، مراقبت، عشق، احترام، تعلق، زمان، تلاش، آزادی، فرد و جامعه، خوب-بد، طبیعت-انسان، زندگی-مرگ، مهربانی و تعادل دست یافت. نتایج پژوهش صدیقی، جرارد و سی^۲ (۲۰۱۹) نشان داد دانش‌آموزانی که در برنامه فیک شرکت کرده‌اند در پرسش‌گری و استدلال، اعتماد به نفس بیشتری از خود نشان می‌دهند. یافته‌های پژوهش وایت و گرادوفسکی^۳ (۲۰۱۸) با هدف برطرف نمودن چالش‌های فلسفی محبت و مراقبت در آموزش و پرورش نشان داد که امروزه مراقبت به‌عنوان یک خصیصه در آموزش دوران کودکی و نوجوانی پذیرفته شده است. نتایج پژوهش تاپینگ و تریکی^۴ (۲۰۱۴) بهبود استنتاج در قضاوت‌های دانش‌آموزان و کاهش عبارات‌های کلی ارتباط معلم با کل کلاس را نشان داد. دومبایسی و همکاران^۵ (۲۰۱۱) در پژوهشی نشان دادند که تفکر مراقبتی باعث تقویت تفکر خلاق و نقاد می‌شود و مشارکت در حلقه‌های کندوکاو روش مناسبی به‌منظور پرورش تفکر مراقبتی می‌باشد و اهمیت این تفکر در عملکرد اخلاقی به مراتب از دو تفکر دیگر بیشتر می‌باشد. نتایج پژوهش رزنیس کایا^۶ (۲۰۰۸) نشان داد که مباحث فلسفی بر روی گروه شرکت‌کننده در کلاس کاوشگری فلسفی تاثیر بسزایی در افزایش مهارت‌های استدلالی و قضاوت‌های اخلاقی آن‌ها داشته است.

روش‌شناسی پژوهش

از آن‌جا که روش انجام پژوهش به موضوع و هدف آن بستگی دارد، روش داده‌یابی در این پژوهش اسنادی می‌باشد. سند مورد تحلیل در این پژوهش کتاب داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶ ویژه کودکان ۸ تا ۱۴ سال نوشته دکتر رضاعلی نوروزی و منیره عابدی درجه منتشر شده در انتشارات یارمانا در سال ۱۴۰۲ است که به دلیل تنوع و گستردگی داستان‌ها و متون ادبی، این کتاب با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد (میکات و مورهاوس، ۱۹۹۴). به این صورت که پژوهشگر پس از مطالعه داستان‌های گوناگون و مشورت با صاحب‌نظرانی که در این زمینه فعالیت پژوهشی انجام داده‌اند به صورت هدفمند دست به انتخاب کتابی زده است که ظرفیت بیشتری به‌منظور شناسایی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی داشته باشند. کتاب داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶ دارای ۱۱ داستان است که به شناسایی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در این داستان‌ها و تمرینات آن‌ها پرداخته شده است. روش استفاده شده در پژوهش حاضر تحلیل محتوای قیاسی^۷ است. در این روش پژوهشگر با به‌کارگیری نظریه‌های از قبل موجود یا پژوهش‌های پیشین کار خود را برای شناسایی مؤلفه‌ها شروع می‌کند و مقایسه‌ی مستمر داده‌ها تا رسیدن به نقطه اشباع و حصول اطمینان از عدم دستیابی به اطلاعات جدیدتر صورت می‌پذیرد (مایرینگ^۸، ۲۰۰۰). ملاک تحلیل، مؤلفه‌های تفکر مراقبتی شامل؛ تفکر ستایشی یا ارزشگذار یا قدردان، تفکر عاطفی، تفکر هنجاری، تفکر فعال و تفکر همدلانه است که از نظریه لیپمن (۲۰۰۳) اقتباس شده است. روش انجام پژوهش به این صورت بود که ابتدا مبانی نظری تفکر مراقبتی

1. Boyraz
2. Siddiqui, Gorard & See
3. White & Gradovski
4. Topping & Trickey
5. Dombaycı, Demir, Tarhan & Bacanlı
6. Resistance Kaya
7. Comparative content analysis
8. Mayring

و تعاریف مربوط به آن مورد بررسی قرار گرفت. سپس چک‌لیستی به‌منظور تحلیل محتوا ساخته شد. پس از تعیین واحدهای تحلیل که جملات می‌باشد، محتوای آن‌ها، براساس وجود یا عدم وجود مؤلفه‌های مربوط به تفکر مراقبتی مورد واکاوی قرار گرفته‌شد. از این رو پس از تحلیل این داستان‌ها جدولی را تنظیم کرده که نتایج تحلیل را با توجه ابعاد تفکر مراقبتی نشان داده می‌شود. همچنین به‌منظور اعتباریابی از روش مسیر ممیزی یا ساخت بررسی منظم استفاده گردید.

یافته‌ها

در این قسمت با توجه به مؤلفه‌های تبیین شده‌ی تفکر مراقبتی، درصدد شناسایی مصادیق تفکر مراقبتی در این کتاب بوده‌ایم، و پس از ذکر هر مؤلفه، مصادیقی از داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی را برای تبیین آن مؤلفه‌ها مطرح می‌کنیم. لازم به ذکر است جهت کیفیت بخشی به تبیین مصادیق مرتبط با مؤلفه‌ها، بررسی تخصصی در مورد مؤلفه‌ها و چستی هر یک از آن‌ها انجام شده است و با در نظر گرفتن ویژگی‌های هر مؤلفه به تبیین مصادیق پرداخته شده است به نحوی که هر یک از مصادیق، بیشترین ارتباط را با مؤلفه‌ها داشته باشند. لذا در ذیل هر مولفه به تعدادی از مصادیق اشاره خواهد شد.

۱. تفکر ستایشی

جدول ۱، مصادیق مؤلفه تفکر ستایشی در کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶

داستان‌ها	مصادیق	تفکر ستایشی
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	پسر خیلی با ادب بود و خلیفه او را خیلی دوست داشت.	دوست داشتن و احترام به دیگران
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	میگن: «تو نیکی کن و در دجله انداز» منم همین کار رو کردم.	کمک به دیگران
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	قسم خورد تا وقتی پسر پیدا نشود و او را نبیند، هیچ چیز نخورد.	ارزش قائل شدن و دوست داشتن چیزی
همه کس همه چیز را می‌داند	خسر و پرویز وزیر عاقل و دانایی داشت که خیلی او را قبول داشت.	باور داشتن به چیزی
من راست می‌گفتم	پادشاه خیلی به او احترام گذاشت و کلی با هم حرف زدند.	احترام به دیگران
من راست می‌گفتم	وقتی دید پادشاه اینقدر به او محبت می‌کند، آنجا ماند.	دوست داشتن چیزی
تعبیر خواب	پادشاه به مرد خواب‌گزار صد دینار پاداش داد.	ستایش کردن چیز
یک لیوان آب	تو هم دیگه توبه کن و دست از کارهای بدت بردار.	کمک به دیگران
دزد امانت‌دار	من نمی‌توانستم در امانت خیانت کنم.	نگهداری از اموال
قصه قاضی و درخت	منم دلم برایش سوخت و صد دینار بهش قرض دادم.	کمک به دیگران

تفکر ستایشی^۱ همان ارزش قائل شدن و عزیز دانستن است. وقتی برای چیزی یا کسی ارزش قائل می‌شویم یا ستایش می‌کنیم یا تحسین می‌کنیم، به دلیل روابطی است که با دیگر چیزها دارد. سؤال کلیدی این جنبه از تفکر مراقبتی این است که چه چیز برای شما ارزشمند است. از جمله موارد تفکر ارزشگذار، احترام به بزرگترها، کمک به دیگران، دوست داشتن، نگهداری از اموال، انصاف، راستگویی یا صداقت و حفاظت از طبیعت‌اند (هدایتی، ۱۳۹۷). حضور مؤلفه تفکر ستایشی در هفت داستان مشهود است که عبارت‌اند از: در داستان «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز» پسر کوچکی بود که چیزهای زیادی می‌دانست و با ادب بود به خاطر همین خلیفه خیلی او را دوست داشت و تصمیم گرفت او را مانند فرزند خود بزرگ کند و دیگر به او اجازه کار کردن نداد، بهترین امکانات را در اختیار او قرار داد تا او فقط درس بخواند و چیزهای جدید یاد بگیرد و همچنین همیشه مراقب او بود و

1. Appreciative thinking

وقتی پسر گم شد به همه سربازان دستور داد به دنبال او بگردند و تا پیدا نشد، چیزی نخورد. همه این‌ها نشان دهنده زیر مؤلفه‌های تفکر ستایشی در این داستان می‌باشد. زیرا تفکر ستایشی همان قدردانی کردن، گرمی‌داشتن و کمک به دیگران، دوست‌داشتن است. همچنین در پایان داستان که مرد می‌گوید، «من شنیدم که میگن: تو نیکی کن و در دجله انداز منم همین کار رو کردم» نشان دهنده کمک به دیگران است حتی در مواقعی که هیچ چشم‌داشتی برای جبران کردن آن نداشته باشی، که در این صورت خدا نیز از جایی دیگر به تو کمک خواهد کرد. در تمرین‌های این داستان، طرح بحث کار خوب پیشنهاد شده که بچه‌ها شعر «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز، که ایزد در بیابانت دهد باز» را می‌خوانند و درباره معنی و تفسیر این شعر و تجربیاتی که در زندگی داشته‌اند صحبت می‌کنند. همه این‌ها به پرورش تفکر ستایشی یا قدردان کمک می‌کند. در داستان «من راست می‌گفتم» مرد دانشمندی بود که پادشاه او را بسیار دوست داشت و به او احترام می‌گذاشت و نمی‌گذاشت به شهری دیگر برود، مرد نیز از این موقعیت خوشحال بود. می‌توان گفت سؤال کلیدی این جنبه از تفکر مراقبتی این است که چه چیز برای شما ارزشمند است؟ وقتی برای چیزی یا کسی ارزش قائل می‌شویم آن را ستایش و تحسین می‌کنیم و برای او احترام قائل می‌شویم. بنابراین در این داستان نیز تفکر مراقبتی مشهود است. در داستان «تعبیر خواب» وقتی خواب‌گزار دوم خواب را با بیانی زیبا تعبیر کرد، پادشاه لبخندی زد و صد دینار پادشاه به او داد که این نشان دهنده قدردانی و گرمی‌داشتن او است. در داستان «یک لیوان آب» پادشاه گفت: حق با توست مهمان حق زیادی بر گردن صاحب‌خانه دارد و به خاطر همین من تو را می‌بخشم به شرطی که قول بدهی که توبه کنی و دست از کارهای بد برداری، مرد نیز قبول کرد و تصمیم گرفت کارهای بد گذشته را جبران کند، پس پادشاه او را از اعدام نجات داد و آزاد کرد. این داستان نیز به مهم‌ترین زیر مؤلفه‌های تفکر ستایشی که کمک کردن به دیگران در شرایط سخت و انصاف داشتن است، اشاره می‌کند. همچنین در تمرین‌های این داستان با طرح کار عملی و بحث پیرامون بخشیدن دوستان و داشتن دلایل موجه برای انجام این کار به بچه‌ها کمک می‌کند که در شرایط مشابه در زندگی روزمره بتوانند دوستان خود را ببخشند و گذشت و کمک به دیگران را یاد بگیرند. در داستان «دزد امانت‌دار» وقتی دزد منتظر ماند که مرد از حمام بیاید و پول‌های او را پس بدهد، مرد با تعجب پرسید تو که دزد بودی پس چرا پول‌های من را نزد دیدی؟ او جواب داد: تو این پول را به من امانت دادی و من نمی‌توانستم در امانت خیانت کنم. این نیز نشان دهنده زیر مؤلفه‌ی نگهداری از اموال دیگران و امانت‌دار بودن است که موجب دوستی و باور داشتن دیگران شده و روابط را بهبود می‌بخشد، همچنین در تمرین‌های این داستان طرح بحث دوستی مطرح شده است، که به پرورش تفکر قدردان در کودکان کمک می‌کند.

۲. تفکر عاطفی

جدول ۲، مصادیق مؤلفه تفکر عاطفی در کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶

داستان‌ها	مصادیق	تفکر عاطفی
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	پسر بچه که چیزهای زیادی می‌دانست و با ادب بود و خلیفه خیلی او را دوست داشت.	با اطرافیان خود با احترام رفتار می‌کند.
چه کسی همه چیز را می‌داند	ای وزیر تو همه چیز را میدانی؟ وزیر گفت: نه، همه چیز را همه آدم‌ها با هم می‌دانند.	رفتار منصفانه و عادلانه
من راست می‌گفتم	مرد دانشمندی بود که پادشاه خیلی به او احترام می‌گذاشت.	با احترام رفتار کردن
قیمت کمان	عجله نکن جوان، اگر صبر کنی دنیا رایگان بهت می‌دهد.	آشنایی با حقوق افراد
یک لیوان آب	پادشاه به رسم مردانگی زندانی را آزاد کرد.	رفتار منصفانه و عادلانه
یک لیوان آب	درسته، مهمون حق بزرگی گردن صاحب‌خونه داره.	آشنایی با حقوق افراد
دزد امانت‌دار	تو این پول را به من امانت دادی و من نمی‌توانستم در امانت خیانت کنم	رفتار منصفانه و عادلانه
قصه قاضی و درخت	مرد به قاضی گفت: تورو خدا کاری کنی او به راحتی قسم دروغ می‌خورد.	به ظلم واکنش نشان دادن
قصه قاضی و درخت	قاضی سعی می‌کرد اختلافات را به بهترین شکل ممکن حل کند	رفتار منصفانه و عادلانه
قصه قاضی و درخت	با نقشه قاضی مشخص شد که حق با یاور بوده است.	آشنایی با حقوق افراد
نان حلوا	مرد که رفتار پسر پولدار را دید خیلی ناراحت شد و شروع کرد به گریه کردن.	به ظلم واکنش نشان دادن

تفکر عاطفی^۱ مفهومی است که هم‌چون تیغ دو لبه، میان منطق و احساس در حرکت است (قائدی، ۱۳۹۵). در گذشته‌ها تصور می‌شد هیچ رابطه‌ای بدون تفکر و عاطفه یا احساس وجود ندارد؛ حتی عواطف را مانع تفکر می‌دانستند؛ یعنی احساسات را طوفان‌های روانی می‌دانستند که روشنایی عقلانیت و منطق را نابود می‌کند؛ اما باید آن‌ها را نوعی داوری یا نوعی تفکر دانست که احتمال خطا در آن وجود دارد. تصمیم‌گیری‌ها و بازی‌های گروهی، داشتن حس قوی عدالت که به عمل و رفتار منصفانه و عادلانه منجر می‌شود. تعهد به دوری از خشونت و داشتن احساس قوی درباره احساس دیگران از نمودهای تفکر عاطفی است. فرد دارای تفکر عاطفی با دیگران همدردی دارد، به ظلم واکنش نشان می‌دهد و با محیط اطراف خود چه انسان‌ها و چه موجودات زنده با احترام رفتار می‌کند (کوهی، ۱۳۹۸). حضور مؤلفه تفکر عاطفی در هشت داستان مشهود است، که عبارت‌اند از: در داستان «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز» پسر کوچکی بود که چیزهای زیادی می‌دانست و با ادب بود به خاطر همین خلیفه خیلی او را دوست داشت. که این نشان دهنده رفتار خوب با محیط اطراف خود داشتن و با احترام رفتار کردن است. در داستان «چه کسی همه‌چیز را می‌داند» پادشاه از وزیر پرسید: ای وزیر تو همه چیز را میدانی؟ وزیر گفت: نه، همه‌چیز را همه آدم‌ها با هم می‌دانند. که این نشان دهنده داشتن حس قوی عدالت که به عمل و رفتار منصفانه و عادلانه منجر می‌شود، است. در داستان «قیمت کمان» پیرمردی با کمر خمیده در راهی می‌رفت، جوانی او را دید و گفت: این کمان را چند خریدی؟ پیرمرد جواب داد: عجله نکن، چندسال صبر کنی دنیا رایگان به تو نیز می‌دهد. این نشان‌دهنده ارزش‌ها و حقوقی است که در زندگی افراد وجود دارد، توجه به این ارزش‌ها و داشتن احساس قوی درباره احساس دیگران، که از نمودهای تفکر عاطفی می‌باشد. در داستان «یک لیوان آب» وقتی مرد را برای اعدام نزد پادشاه آوردند، مرد از پادشاه درخواست یک لیوان آب داشت و وقتی آب را خورد گفت: از شما ممنونم اما آیا رسم مردانگی به شما اجازه می‌دهد که مهمانان را بکشید. پادشاه تصمیم گرفت او را ببخشد و آزادش کرد. این نیز نشان‌دهنده داشتن حس عدالت که به عمل و رفتار منصفانه و عادلانه منجر می‌شود، است. بچه‌ها با خواندن این داستان یاد می‌گیرند که از حق خود دفاع کنند و همچنین سعی کنند عادلانه تصمیم بگیرند. در داستان «دزد امانت‌دار» وقتی دزد منتظر ماند که مرد از حمام بیاید و پول‌های او را پس بدهد، مرد با تعجب پرسید تو که دزد بودی پس چرا پول‌های من را نزد دیدی؟ گفت: چون تو این پول را به من امانت دادی و من نمی‌توانستم در امانت خیانت کنم. در تمرین‌های این داستان طرح بحث دوستی، امانت‌داری و احترام گذاشتن به حقوق دیگران مطرح شده است. این نشان دهنده زیر مؤلفه رفتار منصفانه با دیگران می‌باشد که چون فرد به دزد اعتماد کرده است او نیز با مرد منصفانه و عادلانه برخورد کرده است. در داستان «قصه قاضی و درخت» وقتی مرد قبول نمی‌کرد که صد درهم دوستش را که به او قرض داده بود برگرداند، قاضی تصمیم گرفت که مرد را قسم دهد، اما او می‌دانست که این مرد به راحتی قسم دروغ می‌خورد پس از قاضی خواهش کرد که فکر دیگری کنند و با نقشه قاضی مشخص شد که حق با دوستش بوده است. قاضی همیشه سعی می‌کرد اختلافات را به بهترین شکل ممکن حل کند. در این داستان داشتن حس قوی عدالت که به عمل و رفتار منصفانه و عادلانه منجر می‌شود و واکنش نشان دادن به ظلم و همچنین داشتن احساس قوی درباره احساس دیگران که از نمودهای تفکر عاطفی است، به خوبی دیده می‌شود. در داستان «نان حلوا» پسرک پولدار به پسر فقیر گفت در صورتی به او حلوا می‌دهد که صدای سگ درآورد و پسر فقیر هم برای گرفتن حلوا شروع به انجام این کار کرد. مردی که این صحنه را دید بسیار ناراحت شد و گفت اگر این پسرک فقیر به آن‌چه خود داشت قانع بود مجبور نمی‌شد که مثل سگ واق واق کند. این نشان دهنده و داشتن احساس قوی درباره احساس دیگران و واکنش نشان دادن نسبت به ظلم است که از مصادیق تفکر عاطفی می‌باشد.

۳. تفکر هنجاری

جدول ۳، مصادیق مؤلفه تفکر هنجاری در کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶

داستان‌ها	مصادیق	تفکر هنجاری
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	پسر با کمی تلاش توانست خود را به یکی از سوراخ‌ها برساند و نجات پیدا کند.	پیدا کردن بهترین راه بین موقعیت‌ها
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	مشخص شد که چه کسی نان در دجله می‌انداخته است.	دانستن واقعیت موجود
چه کسی همه‌چیز را می‌داند	وزیر گفت: همه‌چیز را همه آدم‌ها با هم می‌دانند.	دانستن واقعیت موجود
من راست می‌گفتم	کیکاووس مرد دانشمندی بود که جواب همه سوالات را می‌دانست.	داشتن حس آرمان‌گرایی
من راست می‌گفتم	شاید گفتن این حرف از اول کار درستی نبود.	دانستن واقعیت موجود
تعبیر خواب	خواب‌گزار دوم گفت: عمر شما از همه خوشاوندانتان طولانی‌تر می‌شود.	پیدا کردن بهترین راه بین موقعیت‌ها
قیمت کمان	چندسال که صبر کنی دنیا این کمان را رایگان بهت می‌دهد.	دانستن واقعیت موجود
دزد امانت‌دار	تو این پول را به من امانت دادی و من نمی‌توانستم در امانت خیانت کنم	امانت‌داری
قصه قاضی و درخت	با نقشه قاضی مشخص شد که حق با یاور بوده است و دوستش پول را به او برگرداند.	دانستن واقعیت موجود
من را نمی‌شناسی	آدم‌های بزرگ باید همه زیر دستانشون رو بشناسند و دوست و دشمن خود را تشخیص دهند.	داشتن حس آرمان‌گرایی
بهترین حيله	بهترین حيله اينه که از خونه بيرون نری.	پیدا کردن بهترین راه بین موقعیت‌ها

تفکر هنجاری^۱ ارتباط میان عقل نظری و عقل عملی است؛ یعنی درواقع چیزی که هست را به تفکر درباره آن چه باید باشد مرتبط می‌کند. سؤال کلیدی آن عبارت است از «واقعیت چیست و در مقابل آن ایدئال کدام است؟» (هدایتی، ۱۳۹۷). مهمترین موارد در تفکر هنجاری عبارت‌اند از: پیدا کردن درست‌ترین راه از بین موقعیت‌های موجود مانند رعایت نوبت، تقلب نکردن، امانت‌داری و انجام کار صحیح. حضور مؤلفه تفکر هنجاری در نه داستان مشهود است، که عبارت‌اند از: در داستان «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز» پسرک که چیزهای زیادی می‌دانست و دارای تفکر هنجاری بود، وقتی دید که جریان آب تند است گذاشت تا آب او را با خود ببرد، وقتی به قسمتی از رود که سوراخی کنارش بود رسید خود را به آنجا کشاند و نجات پیدا کرد. در واقع او سعی می‌کرد در هر موقعیت بهترین تصمیم را بگیرد، در داستان «چه کسی همه‌چیز را می‌داند» وزیر در جواب پادشاه که گفت: تو همه‌چیز را می‌دانی؟ گفت: همه‌چیز را همه آدم‌ها با هم می‌دانند. پادشاه با شنیدن این حرف به فکر فرو رفت. وزیر که مرد عاقل و دانایی بود به واقعیت‌های موجود در جهان اطرافش پی‌برده بود و سعی کرد بهترین جواب را بدهد. در داستان «من راست می‌گفتم» کیکاووس مرد دانشمندی بود که جواب همه سوالات پادشاه را می‌دانست و پادشاه که بسیار خردمند و عادل بود، او را بسیار دوست داشت زیرا پادشاه حس آرمان‌گرایی که هر چیزی باید به خوبی انجام شود، داشت. در پایان داستان نیز کیکاووس به این حقیقت رسید که بعضی کارها ارزش گفتن و بعد از آن تلاش بسیار برای اثبات آن را ندارد. دانستن حقایق موجود از زیر مؤلفه‌های تفکر هنجاری می‌باشد. در داستان «تعبیر خواب» خواب‌گزار اول با تعبیر خواب پادشاه مجازات شد اما خواب‌گزار دوم سعی کرد بر خلاف او، خواب پادشاه را با بیانی زیبا و دلنشین تعبیر کند و پادشاه نیز خوشحال شد به او پاداش خوبی داد. در واقع خواب‌گزار دوم با پیدا کردن درست‌ترین راه از بین موقعیت‌های موجود به پاداش رسید. که این به بچه‌ها یاد می‌دهند که سعی کنند در هر شرایط بهترین تصمیم را بگیرند. در داستان «قیمت کمان» جوان وقتی پیرمرد را با کمر خمیده دید از او پرسید این کمان را چند خریدی و پیرمرد گفت: اگر صبر کنی دنیا رایگان به تو می‌دهد. در تمرین‌های این داستان نیز طرح بحث جوانی و پیری وجود دارد. در واقع در این داستان بچه‌ها با واقعیت‌های موجود در جهان که جوانی و ناتوانی‌های

1. Normative thinking

پیری است آشنا می‌شوند. در داستان «دزد امانت‌دار» وقتی دزد منتظر ماند که مرد برگردد و پول‌های او را پس بدهد، مرد با تعجب پرسید تو که دزد بودی پس چرا پول‌های من را نذر دیدی؟ او گفت: تو این پول را به من امانت دادی و من نمی‌توانستم در امانت خیانت کنم. که این کار نشان‌دهنده امانت‌داری و خیانت نکردن در برابر اعتماد دیگران است، که یکی دیگر از زیر مؤلفه‌های تفکر هنجاری می‌باشد. در داستان «قصه قاضی و درخت» قاضی که مرد دانا و عادل بود سعی کرد با ریختن نقشه‌ای واقعیت موجود را تشخیص دهد، تا بتواند با توجه به حقایق موجود بهترین تصمیم را بگیرد و به کسی ظلم نشود. همچنین در تمرین‌های این داستان نیز طرح بحث قضاوت‌های صحیح بر اساس حقیقت مطرح شده است که بچه‌ها این موضوع را تمرین کرده و بتوانند در زندگی به کار ببندند. در داستان «من را نمی‌شناسی» مرد که حس آرمان‌گرایی داشت معتقد بود که پادشاه باید همه زیر دستانش رو بشناسد و دوست و دشمن خود را تشخیص دهد. پادشاه نیز کمی به فکر فرو رفت و گفت: شاید حق با او باشد. بچه‌ها با خواندن این داستان به حس آرمان‌گرایی و اینکه بهترین چیزها، چه چیزی هستند و چگونه می‌توان آن‌ها را به دست آورد فکر می‌کنند. در داستان «بهترین حيله» مادر دوباره سعی کرد بهترین و درست‌ترین راه را از بین موقعیت‌های موجود پیدا کند به روباره کوچک گفت: بهترین حيله اينه که از خونه بیرون نری. در تمرین‌های این داستان نیز طرح بحث بهترین راه آمده است و از بچه‌ها خواسته شده که یکی از مشکلات در زندگی عادی خود را بیان کنند و در مورد بهترین راه برخورد با آن بحث کنند و نظرات خود را با ارائه دلایل کافی بیان کنند، که همه اینها موجب پرورش تفکر هنجاری در کودکان می‌شود.

۴. تفکر فعال

جدول ۴، مصادیق مؤلفه تفکر فعال در کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶

داستان‌ها	مصادیق	تفکر فعال
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	مرد گفت یک سال است که نان در دجله می‌اندازد.	انجام کارهای خیر و یاری دیگران
قیمت کمان	اگر صبر کنی دنیا این کمان را رایگان به تو می‌دهد.	حفظ و نگهداری چیزهای ارزشمند
یک لیوان آب	مرد با التماس از پادشاه خواست که او را ببخشد تا از کارهای بدش توبه کند.	کمک به دیگران وقتی به کمک نیاز دارند
قصه قاضی و درخت	صد دینار که همه پولم بود را به او قرض دادم.	کمک به دیگران وقتی به کمک نیاز دارند

تفکر فعال^۱ به اعمالی می‌گویند که برخاسته از نوعی تفکر باشند. سؤالی که در این نوع تفکر مطرح می‌شود این است که من چه اعمالی می‌توانم انجام دهم. برخی از موارد مهم تفکر فعال عبارت‌اند از: فعالیت‌ها و اعمالی که برپایه ارزش‌ها قرار دارند، انجام کارهایی برای رسیدن به هدف، کمک به دیگران وقتی به کمک نیاز دارند، انجام کارهای عام‌المنفعه، امانت‌داری، حفظ و نگهداری چیزهای ارزشمند و انجام آنچه مهم است (قائدی، ۱۳۹۵). فقط در پنج داستان این مؤلفه دیده می‌شود که عبارت‌اند از: در داستان «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز» مرد با شنیدن این شعر که: تو نیکی می‌کن و در دجله انداز که ایزد در بیابانت دهد باز، یک سال بود که مقداری نان را در سینی می‌گذاشت و به رود دجله می‌انداخت و با گم شدن پسر خلیفه و استفاده از این نان‌ها در دجله و زنده ماندن او، خلیفه به او پاداش بسیار خوبی داد و مرد نتیجه کارش را دید. این داستان به بچه‌ها کمک می‌کند که به انجام کارهای خیر و کمک به دیگران بیندیشند و موجب پرورش تفکر فعال در کودکان می‌شود. در داستان «قیمت کمان» بچه‌ها با چیزهای ارزشمند در زندگیشان از جمله تن‌درستی که از زیر مؤلفه‌های تفکر فعال می‌باشد بیشتر آشنا می‌شوند و با دانستن ویژگی‌های جوانی و ناتوانی‌های پیری سعی می‌کنند که برای حفظ و نگهداری سلامت خود بیشتر تلاش کنند، که

1. Active thinking

این نیز موجب پرورش تفکر فعال در آن‌ها می‌شود. در داستان «یک لیوان آب» پادشاه وقتی التماس کردن مرد را می‌بیند، او را آزاد می‌کند و از مرگ نجات می‌دهد. این داستان به بچه‌ها یاد می‌دهد که در شرایطی که دیگران به کمک شما احتیاج دارند و از شما درخواست کمک می‌کنند، به آن‌ها کمک کنند. کمک کردن به دیگران نیز از زیر مؤلفه‌های تفکر فعال می‌باشد. در داستان «قصه قاضی و درخت» وقتی که مرد دید دوستش برای ازدواج به پول احتیاج دارد، همه پولش را به او قرض داد و سعی کرد که با انجام این کار خیر در شرایط سخت در کنار دوستش باشد و به او کمک کند. در داستان «من را نمی‌شناسی» مرد همه دشت را پشت سر پادشاه آمد که او را همراهی کرد و مواظب او بود. وقتی پادشاه که مشغول شکار بود در دشت گم شد، مرد را دید که به سمتش می‌آید. که این داستان نیز نشان‌دهنده کمک به دیگران و یاری آن‌ها در شرایط سخت می‌باشد. در همه این داستان‌ها زیر مؤلفه‌های تفکر فعال به خوبی قابل مشاهده است و می‌توانند به رشد تفکر فعال در کودکان کمک کنند.

۵. تفکر همدلانه

جدول ۵، مصادیق مؤلفه تفکر همدلانه در کتاب مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ۶

داستان‌ها	مصادیق	تفکر همدلانه
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	پادشاه گفت: تا پسر پیدا نشود چیزی نمی‌خورد.	نگران دیگران بودن
تو نیکی می‌کن و در دجله انداز	او هر روز سینی از نان را به دلجه می‌انداخت	توجه به دیگران
خیاط و کوزه	او به عادت همیشگی، هر کسی را به گورستان می‌بردند تماشا می‌کرد و سنگی در کوزه می‌انداخت.	توجه داشتن به دیگران
قیمت کمان	پسر گفت: ای پیرمرد، این کمان را چند خریدی؟	دیدگاه و تصورات خیالی دیگران
یک لیوان آب	پادشاه در حق مرد مهربانی و گذشت کرد و او را بخشید.	مهربانی کردن و نگران دیگران بودن

مؤلفه پنجم تفکر مراقبتی تفکر همدلانه^۱ نام دارد. یکی از انواع توجه کردن این است که خود را از احساسات، دیدگاه‌ها، افق فکری و تصورات خیالی خود بیرون آوریم و به جای آن‌ها احساسات، دیدگاه‌ها، افق فکری و تصورات خیالی دیگری را احساس و تجربه کنیم (قائدی، ۱۳۹۵). در حقیقت سؤال کلیدی این تفکر درباره این موضوع است که هر مسئله‌ای از منظر دیگری چه تحلیلی دارد. حضور مؤلفه تفکر همدلانه در داستان‌ها کمتر از سایر مؤلفه‌ها می‌باشد، که عبارت‌اند از: در داستان «تو نیکی می‌کن و در دجله انداز» پادشاه که پسر دانا را خیلی دوست داشت، وقتی او گم شد: دستور داد که به دنبال او بگردند و گفت: تا او پیدا نشود چیزی نمی‌خورد که این نشان‌دهنده نگرانی پادشاه نسبت به او بود. نگران دیگران بودن و توجه به آن‌ها که از زیر مؤلفه‌های تفکر همدلانه می‌باشد. در داستان «خیاط و کوزه» خیاط به دیگران توجه داشت و همیشه وقتی مرده‌ای را به گورستان می‌بردند، او خیاطی را رها می‌کرد و به تماشای آن‌ها می‌رفت و بعد از آن سنگی را در کوزه می‌انداخت. در داستان «قیمت کمان» پسرک کمر خمیده پیرمرد را به کمان تشبیه کرد، این نشان می‌دهد که هر مسئله از منظر افراد مختلف متفاوت تحلیل می‌شود، و با تجربه‌ای احساس و دیدگاه دیگران می‌توان تفکر همدلانه را در خود پرورش داد و به مسائل از دید آن‌ها نگرینست. در داستان «یک لیوان آب» پادشاه در حق مرد، مهربانی و گذشت کرد و او را بخشید، و با طرح بحث گذشت و بخشش در تمرین‌های این داستان به بچه‌ها یاد می‌دهد که به دیگران توجه داشته باشند و موجب پرورش تفکر همدلانه می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در مجموعه داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی بود. در جهانی که عصر انفجار اطلاعات نام دارد و افراد در هر لحظه با اطلاعات زیادی روبه‌رو می‌شوند، نیازمند رشد تفکر در کودکان هستیم. اگرچه تمام مهارت‌های فکری دارای ارزش برابر هستند، اما نقش حیاتی تفکر مراقبتی در ایجاد ثبات و پایداری گفت‌وگوی دموکراتیک غیرقابل چشم‌پوشی است. لذا تا زمانی که افراد برای بیان دیدگاه‌های متنوع و مخالف خود یا ابراز ایده‌ای، نوآوری و حس امنیت نداشته باشند و برای بهبود توانایی‌های فکری خود و اطرافیانشان، متعهدانه و دلسوزانه برخورد نکنند، اساساً انگیزه‌ای برای پیشرفت شناختی و ژرف‌اندیشی در دسترس آن‌ها و دیگران نخواهد بود. از میان ابعاد سه‌گانه تفکر در نظریه لیپمن، تفکر مراقبتی بیشترین تأکید را بر درونی‌سازی ارزش‌ها دارد، در حالی که کمتر از بقیه مورد توجه قرار گرفته است. به همین جهت تفکر مراقبتی باید در اولویت قرار گیرد که در این زمینه لیپمن با ارائه مؤلفه‌های تفکر مراقبتی راه را برای انجام پژوهش در این زمینه گشوده است. در این پژوهش ملاک تحلیل، مؤلفه‌های تفکر مراقبتی (تفکر ستایشی یا قدردان، تفکر عاطفی، تفکر هنجاری، تفکر فعال و تفکر همدلانه) است. این مؤلفه‌ها در کتاب «داستان‌های فکری برای کودکان ایرانی جلد ششم» که از داستان‌ها و آثار و مفاخر فرهنگی کشور خودمان است مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. ضمن اینکه در این کتاب تمریناتی در کنار اجرای این داستان‌ها پیشنهاد شده است که پرورش تفکر مراقبتی را در کودکان قوت می‌بخشد.

نتایج حاکی از واکاوی مؤلفه‌های تفکر مراقبتی در داستان‌های این کتاب به این صورت می‌باشد که بیشترین فراوانی به مؤلفه‌های تفکر هنجاری مربوط است و در نه داستان زیرمؤلفه‌های تفکر هنجاری کاملاً مشهود است. گفتنی است که مؤلفه‌های تفکر عاطفی و ستایشی نیز از ظرفیت مناسب و حضور پرمایه‌ای برخوردار بوده و در بیشتر داستان‌ها مشاهده شد. در این راستا یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش رحیم‌زاده، صمدی و انصاریان (۱۴۰۲)، توکلی یرکی و همکاران (۱۴۰۲)، توکلی، صافیان، قانلی و اردلانی (۱۴۰۱)، یوسفی و ناجی (۱۴۰۱)، حیدری‌نسب و همکاران (۱۴۰۱)، افتخاری و همکاران (۱۴۰۱ الف)، کوهی‌اصفهانی و کشاورز (۱۳۹۸)، بویراز^۱ (۲۰۲۲) و صدیقی، جرارد و سی^۲ (۲۰۱۹) همسو است. اما مؤلفه‌های تفکر فعال و همدلانه از غنای کمتری برخوردار بوده و کمتر از نیمی از داستان‌ها دارای این مؤلفه‌ها است. در این زمینه یافته‌های پژوهش با پژوهش افتخاری و همکاران (۱۴۰۱ ب) و عظمت‌دارفرد و قانلی (۱۳۹۶) همسو است. به طور کلی می‌توان گفت در اکثر داستان‌ها مؤلفه‌های تفکر مراقبتی وجود دارد و این کتاب ظرفیت مناسبی برای پرورش تفکر مراقبتی در کودکان را دارد. لذا استفاده از این داستان‌ها در حلقه‌های کندوکاو فلسفی می‌تواند منجر به تقویت و پرورش تفکر مراقبتی در کودکان شود.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر و همچنین دیگر پژوهش‌های انجام شده در این زمینه می‌توان اظهار داشت که با اندکی تغییر و اصلاح در داستان‌های بومی می‌توان از آن‌ها به‌عنوان محرک در حلقه‌های کندوکاو فلسفی در برنامه‌های فلسفه برای کودکان استفاده نمود. شایان ذکر است که به دلیل بومی بودن و لحاظ نمودن ویژگی‌های فرهنگی در این داستان‌ها کودکان ارتباط بیشتر و بهتری با آن‌ها برقرار نموده که این موضوع نیز به اثربخشی بیشتر این داستان‌ها نسبت به داستان‌های خارجی کمک خواهد نمود. در نهایت پیشنهاد می‌شود دیگر داستان‌های ایرانی نیز با این رویکرد تحلیل شوند تا میزان توجه آن‌ها به مؤلفه‌های تفکر مراقبتی مشخص شود. همچنین در حلقه‌های کندوکاو فلسفی از داستان‌های بومی تحلیل شده استفاده شود و میزان اثربخشی آن‌ها بر تفکر مراقبتی مشخص شود.

تشکر و قدردانی: نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از همه افرادی که ایشان را در انجام پژوهش حاضر یاری رسانده‌اند کمال تشکر و قدردانی خود را به عمل آورند.

1. Boyraz
2. Siddiqui, Gorard & See

References

- Ābedi M, Norouzi R, Heydari M, Mehrābi H. Presenting a conceptual model of the relationship between philosophy for children (with an emphasis on the dimension of caring thinking) and emotional intelligence. *Journal of Educational Innovations*. 2018;17(1):131-150. (Persian).
- Allahkarami A, Zarei Zavaraki E. Comparing the effect of blended learning with traditional teaching on critical thinking and happiness of students. *Quarterly Journal of Information and Communication Technology in Educational Sciences*. 2014;4(4):39-57. (Persian).
- Azamatmadar F, Ghaedi Y. An investigation on the humorous Persian Stories in terms of components of philosophical thinking. *Philosophy of Education Journal*. 2017;2(2):119-92. (Persian).
- AzamatMadar Fard F. Identifying the Components of Lipman's Philosophical Thinking in Selected Humorous Stories of Persian Literature and Developing a Guide to the Stories. PhD Dissertation, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan; 2017. (Persian).
- Baqeri Nowparast K. The Scales of Fbek: A Critical Look from the Perspective of Islamic Philosophy of Education. Institute for Humanities and Cultural Studies; 2015. (Persian).
- Boyraz C. Investigation of Life Science Course Outcomes in Terms of Philosophy for Children Approach. *International Journal of Progressive Education*. 2022 Dec 1;18(6).
- Cam P. Commentary on Ann Margaret Sharp's 'The other dimension of caring thinking'. *Philosophy in Schools*. 2014;1(1):15-21.
- Cooper JO, Heron TE, Heward WL. Positive reinforcement. In: Davis AC, editor. *Applied Behavior Analysis*. 2nd ed. Pearson Education, Inc.; 2007. p. 256-290.
- Davey S. Consensus, caring and community: An inquiry into dialogue. *Analytic Teaching*. 2005;25(1).
- Dombaycı MA, Demir M, Tarhan S, Bacanlı H. Quadruple thinking: caring thinking. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2011;12:552-561.
- Eftekhari H, Eftekhari J, Eftekhari E. Evaluation of the Application of Care Thinking

- Components from Lippman's Point of View in the Intended Curriculum Content of the Sixth Grade of Elementary School. *Educational and Scholastic Studies*. 2023;11(4):592-574. Available. (Persian).
- Eftekhari J, Nowrozi R, Eftekhari H. Investigating the Persian textbooks of secondary education with emphasis on caring thinking. *Research in Curriculum Planning*. 2022;74(19):183-197. doi: 10.30486/jsre.2023.1972129.2248. (Persian).
- Fischer R. *Stories for Thinking*. Translated by Shahri Langroudi SJ. Institute for Humanities and Cultural Studies; 2013.
- Fisher R. Teaching children to think. *Cheltenham: Nelson Thornes Ltd*; 2005.
- Ghaedi Y. Theoretical Foundations of Philosophy for Children. Tehran: Merat Publications; 2016. (Persian).
- Haidarinasab F, Kazzazi M, Baygzade K. Analysis of Farhad Hassanzadeh's Teen Novels based on Lippmann's Concept of Care thinking (Case study: Stories of age groups "D" and "E" with the subject of Stability in the sacred Defense). *Thinking and Children*. 2022;13(1):143-173. doi: 10.30465/fabak.2022.7535. (Persian).
- Hamidi F, Imam Jomeh MR, Nami A. The Effect of Philosophy Education on the Development of Care Thinking for Elementary Students. *The Journal of New Thoughts on Education*. 2020;16(3):69-88. doi: 10.22051/jontoe.2020.25970.2641. (Persian).
- Hedayati M. Construction and Standardization of Caring Thinking Questionnaire Based on "Philosophy for Children" Educational Approach. *Journal of Educational Sciences*. 2019;25(2):131-152. doi: 10.22055/edu.2019.24217.2397. (Persian).
- Hedayati M. Foundations of Cognitive Developmental Psychology in Philosophy for Children Programs. Institute for Humanities and Cultural Studies; 2015. (Persian).
- Hedayati M. Healthy Ascent: A Critical Care Approach. *Critical Research Journal of Humanities Texts and Programs*. 2018;17(7):235-252. (Persian).
- Juujarvi S, Myyry L, Pesso K. Empathy and values as predictors of care development. *Scandinavian Journal of Psychology*. 2012;53(4):413-420.

- Karimi H, Khosronejad M. Teaching Philosophy to Children through Children's and Young Adult Literature. In: Proceedings of the Children's and Young Adult Literature Conference. 2002;221-230. (Persian).
- Khosronejad M. Characteristics and Issues in the Philosophy of Children's Literature. *Social and Human Sciences Quarterly*. 2003; 1:135-123. (Persian).
- Kouhi Esfahani H, Keshavarz S. Caring thinking from Quranic point of view. *Islamic Perspective on Educational Science*. 2019;7(12):45-65. doi: 10.30497/edus.2019.74743. (Persian).
- Lipman M. Thinking in education. *Cambridge University Press*; 2003.
- Maykut P, Morehouse R. Beginning Qualitative Research: A Philosophic and Practical Guide. *Falmer Press*; 1994.
- Mayring P. Qualitative content analysis. *Qualitative Social Research*. 2000;1(2).
- Mohammadi Z, Barkhordari Z. Philosophy for children in Israel: a study based on Hebrew texts. *Regional Studies: American Studies - Israel Studies*. 2016;18(1):95-117. (Persian).
- Pohl M. Infusing thinking into the middle years: English, performing & visual arts & LOTE: A Resource book for teachers. *Cheltenham, Vic.: Hawker Brownlow Education*; 2002.
- Rahimi R, Soltani-Far M, Azizabadi Farahani F, Zamani-Ghadem A, Nasiri B. Comparing the Views of Experts and Implementers Regarding the Requirements of Media Literacy Education (with a Cultural Approach) for Elementary School Students. *Cultural Management Quarterly*. 2016;10(3):49-31. (Persian).
- Rahimzadeh L, Samadi M, Ansarian F. Notional Specification of Caring Thinking in Philosophy for Children Program to Design a Notional Framework and to Assess Challenges of Caring Thinking in Practice. *Educational and Scholastic Studies*. 2020;9(2):91-116. (Persian).
- Rahimzadeh L, Samadi M, Ansariyan F. Explain the Components of Caring Thinking by Emphasizing Its Principles and Ethical Implications in the Philosophy for Children Program. *Ethics in Science and Technology*. 2023;18(2):23-31. (Persian).
- Reznitskaya A. Philosophical Discussions in Elementary School Classrooms: Theory,

- Pedagogy, Research. *Montclair State University*; 2008.
- Sharp AM. Education of the emotions in the classroom community of inquiry. *Gifted Education International*. 2007;22(2):248-257.
- Sharp AM. The other dimension of caring thinking. *Journal of Philosophy in Schools*. 2014;1(1):15-21.
- Siddiqui N, Gorard S, See BH. Can programs like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment? *Journal of Educational Review*. 2019;71(2):146-165.
- Splitter L, Sharpe AM. *How to Teach Better Thinking*. Translated by Hajazi N. Pejvak Farzan; 2017.
- Tavakoli Yerki M, Safian MJ, Ghaedi Y, Ardalan H. An Investigation of the Concept of Positive Thinking in the Quran using the Method of Mindfulness in Matthew Lipman's Educational Program. *Islamic and Educational Research Quarterly*. 2023;15(29):12.
- Topping K, Trickey S. The role of dialog in philosophy for children. *Educational Research*. 2014;63:69-78.
- White EJ, Grabowski M. Untangling (some) philosophical knots concerning love and care in early childhood education. *Journal of Early Years Education*. 2018;26(2):201-211.
- Yari Dehnooi M. *An Introduction to Philosophy for Children Programs*. 1st ed. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies; 2015. (Persian).
- Yousefi A, Naji S. Re-reading a Chapter from Kalila wa Dimna (Analysis of the Lion and Jackal Chapter Based on the Narrative Foundations of Philosophy for Children). *Journal of Didactic Literature*. 2022;14(55):135-160. (Persian).

An Analysis of Lipman's Components of Caring Thinking in a Collection of Philosophical Stories for Iranian Children

Fahime Moslemi^{1*}, Jaber Eftekhari² & RezaAli Nowrozi³

Abstract

Education for thinking requires care in how we think, which is called caring thinking. This thinking combines feeling and rationality and helps children develop a sound value system. Despite the growing importance of caring thinking and the need for content to teach it, there is a shortage of suitable materials and a lack of attention to this aspect of philosophical thought. Therefore, this research aims to analyze the book "A Collection of Philosophical Stories for Iranian Children" based on the components of caring thinking for use in philosophical inquiry circles. The stories in this book and the suggested exercises at the end are analyzed based on the presence or absence of components of caring thinking (appreciative thinking, emotional thinking, normative thinking, active thinking, and empathetic thinking). This research uses comparative content analysis and purposive sampling. The findings showed that although some stories in the analyzed book did not address the components of caring thinking, the presence of these components was evident in most stories. Normative, emotional, and appreciative thinking components showed a suitable and rich presence, while active and empathetic thinking components were less rich than others. Therefore, using these stories in philosophical inquiry circles can help strengthen and develop caring thinking in children.

Keywords: Caring thinking, content analysis, children, philosophical stories.

---

1. Ph.D. Student in Philosophy of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran.

* Corresponding Author: FahimeMoslemi@edu.ui.ac.ir

2. Ph.D. Student in Philosophy of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran.
JaberEftekhari@edu.ui.ac.ir

3. Associate Professor, Educational Sciences Department, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran.
r.norouzi@edu.ui.ac.ir